

Тетяна Семигіна

Національний
університет
«Києво-Могилянська
академія», доцент

3.2. Право на освіту людей, які живуть із ВІЛ/СНІДом

3.2.1. Актуальність теми

Освіта є пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного розвитку держави. Такий розвиток держави не може бути забезпечений без активної державної підтримки освіти і науки, забезпечення доступності та якості освіти для різних груп людей, зокрема дітей і дорослих, котрі живуть із ВІЛ. Наразі право на освіту вважається одним із ключових соціально-економічних прав людини.

Разом із тим діти із ВІЛ часто позбавляються такої потрібної їм психологічної підтримки, права відвідувати загальноосвітні школи, дорослі — спеціальні та вищі навчальні заклади.

Число дітей які народилися від ВІЛ-позитивних матерів, щорічно зростає на 20%. Так, за шість місяців 2007 р. в країні зареєстровано 8 715 нових випадків інфікування ВІЛ серед громадян України, з них випадки передачі вірусу від матері до дитини становили 18,4%⁴¹. Зараз в Україні — понад 10 тисяч дітей із ВІЛ-позитивним статусом. 3-поміж дорослих ВІЛ-позитивних людей значна кількість — це люди молодого віку (15-29 років), для яких забезпечення права на освіту є важливим питанням.

3.2.2. Загальна інформація з теми

Люди, які живуть з ВІЛ/СНІДом, зберігають право на отримання освіти.

Дотично до проблеми ВІЛ/СНІДу право на освіту включає в себе три компоненти:

1) діти і дорослі мають право отримання знань щодо ВІЛ-інфекції, особливо щодо її попередження та лікування; держава має забезпечити, з урахуванням усіх культурних і релігійних традицій, включення у шкільні, позашкільні та інші навчальні програми ефективної інформації стосовно ВІЛ та СНІД;

2) держави повинні забезпечити такі умови, за яких ані діти, ані дорослі, що живуть із ВІЛ/СНІДом, не зазнавали дискримінації, що виявляється у відмові в допущенні до освіти, зокрема, в допуску до шкіл, університетів, стипендій, навчанню за кордоном або якимось інше обмеженням внаслідок свого захворювання; з точки зору охорони здоров'я для таких заходів немає логічного пояснення, оскільки небезпеки випадкового інфікування ВІЛ у шкільній або іншій навчальній ситуації не існує;

3) держави за допомогою освіти повинні сприяти розумінню, повазі, терпимості і недискримінації людей із ВІЛ/СНІДом⁴².

У цьому розділі буде розглянуто другий компонент права на освіту. При цьому під системою освіти мається на увазі дошкільна, шкільна, професійно-технічна, середня спеціальна та вища освіта, що здійснюється у закладах, які мають відповідну ліцензію Міністерства освіти і науки України.

До уваги варто взяти й той факт, що діти з ВІЛ-інфекцією, отримують статус дитини-інваліда і на них поширюється дія законодавства щодо прав інвалідів (людей із особливими потребами).

Діти з ВІЛ-позитивним статусом, від яких відмовилися батьки, до 4-х років можуть перебувати в будинку малюка (будинку дитини), що належать до системи Міністерства охорони здоров'я. Деякі спеціалізовані школи-інтернати, в яких розміщують дітей-інвалідів у важкому стані, перебувають під віданням Міністерства праці та соціальної політики України.

Різні дослідження, проведені останніми роками, свідчать, що право ВІЛ-позитивних людей на освіту в Україні часто порушуються.

41 Епідемічна ситуація з ВІЛ-інфекції/СНІД в Україні. - Доступно на: <http://www.aidsalliance.kiev.ua/cgi-bin/index.cgi?url=/ua/library/statistics/index.htm>.

42 Компас: Пособие по образованию в области прав человека с участием молодежи. — Доступно на: http://www.europe4you.info/EN/mn3_hr/Compass/compass/ru/chapter_5/5_9.html.

Дослідження: «Доступність послуг та права людей, які живуть з ВІЛ в Україні», здійснене в 2004 році Міжнародним Альянсом з ВІЛ/СНІД в Україні та Всеукраїнською Мережею ЛЖВ: 41,5% опитаних людей, які живуть з ВІЛ, повідомили про те, що їхні права порушувалися в результаті їхнього ВІЛ-статусу. Кожен третій випадок порушення прав ВІЛ-позитивної людини — це порушення права на працевлаштування або навчання⁴³.

За даними Інституту соціальних досліджень (2004 рік), про випадки дискримінації щодо ВІЛ-інфікованих дітей згадали 14% опитаних батьків дітей, які живуть з ВІЛ, та персоналу дитячих садків та шкіл. Йшлося, передусім, про відмову прийняти дитину в дитсадок або школу через ВІЛ-статус чи про вимогу забрати дитину з дитячої установи після отримання інформації про її ВІЛ-статус, неухвалене ставлення до дитини, намагання ізолювати її від інших дітей. Значну цінність становлять відповіді респондентів на запитання: «Якщо Ваша дитина відвідує чи відвідувала дитячу освітню чи виховну установу, то чи відомо комусь у цій установі про те, що дитина інфікована ВІЛ?» лише 7% з респондентів упевнені або думають, що так⁴⁴. Таким чином, результати показують, що більшість батьків мають побоювання щодо ймовірності дискримінації своєї дитини, яка живе з ВІЛ/СНІДом, тому не допускають проникнення інформації щодо ВІЛ-статусу дитини до навчальних та виховних закладів, які вона відвідує або відвідуватиме. Наразі інформування працівників дитячого садка чи школи щодо ВІЛ-статусу дитини — це особиста справа батьків, які, разом з тим, мають урахувувати інтереси дитини.

Показовими є реакції респондентів згаданого вище дослідження на твердження: «Я вважаю, що ВІЛ-інфікованих дітей краще відділити від неінфікованих в окремі дитячі установи для запобігання дискримінації з боку однолітків і персоналу». Цілковиту згоду серед батьків дітей, які живуть з ВІЛ, висловили 42% опитаних, серед персоналу, залученого до догляду за ВІЛ-позитивними дітьми — 39%. Не згодні з твердженням відповідно 58% батьків та 61% працівників сфери, що працює з ВІЛ-позитивними дітьми. Якщо ж говорити про думку батьків ВІЛ-негативних дітей, то результати дещо відрізняються: цілковиту згоду в даному разі висловили 69% опитаних. Також слід зазначити, що працівники дитячих освітніх та виховних закладів висловили схожі думки — 65% згодні з вищевказаним твердженням⁴⁵. Досить схожу думку публічно висловило влітку 2007 року й керівництво Міністерства освіти та науки України, щоправда, мотивуючи це побоювання поширенням інфекції⁴⁶, хоча, як наголошувалось раніше, для цього немає логічних підстав. Наразі обізнаність серед педагогічного персоналу щодо ВІЛ/СНІДу є недостатньо високою і складає близько 40%⁴⁷ (мається на увазі обізнаність щодо шляхів передачі захворювання).

Слід також зазначити, що дискримінація у сфері освіти також викликана страхом педагогів отримати негативну реакцію батьків ВІЛ-негативних дітей, які не завжди добре поінформовані в питаннях ВІЛ/СНІДу. Батьки зазвичай наводять «вагомі» аргументи з цього питання: «Якщо для дітей з інтелектуальною недостатністю та інвалідністю створені спеціальні інтернати, то необхідно створити такі самі заклади для дітей, які живуть з ВІЛ»⁴⁸. Але, як відомо з основ педагогічної психології, серед більшості дітей, які виховуються й навчаються в закритих навчальних закладах, має місце явище госпіталізму, тобто неадекватного психічного розвитку дітей, які живуть у закритих інтернатних закладах в порівнянні з дітьми, які виховуються в сім'ях.

43 Дешко Т. та ін. Доступність послуг та права людей, які живуть з ВІЛ в Україні // Соціальна політика і соціальна робота. — 2005. — №1.

44 Балакірева, О.; Жилка, Н.; Карпенко, О. Догляд та виховання дітей, які живуть з ВІЛ. Аналіз ситуації, проблеми та шляхи вирішення. — К., 2004.

45 Там само.

46 В Украине появляется проблема образования ВИЧ-инфицированных детей. - Доступно на: http://video.novy.tv/reporter/reporter_2007_06_12-4.wmv.

47 Балакірева, О.; Жилка, Н.; Карпенко, О. Догляд та виховання дітей, які живуть з ВІЛ. Аналіз ситуації, проблеми та шляхи вирішення. — К., 2004.

48 Там само.

Більш того дитину, яка не має особливих потреб, не слід ізолювати від решти дітей, так як ВІЛ-інфекція фактично не позначається на розумовому розвитку дитини.

Окрема тема, яка має бути розглянута, — це дискримінація дітей-сиріт або позбавлених батьківського піклування, які живуть з ВІЛ/СНІДом. Таких дітей неохоче приймають до дитячих будинків та інтернатів звичайного типу⁴⁹ через стереотипи та упередження, причиною яких є низька обізнаність працівників навчальних та виховних закладів. В спеціальних групах інтернатів, що створюється для ВІЛ-позитивних дітей, освітні та виховні послуги надаються в неповній мірі або не відповідають потребам дитини — наприклад, керуючись страхом зараження, працівники таких груп уникають будь-якого фізичного контакту з дитиною (дотику тощо), що в подальшому може призвести до порушень психічного розвитку ВІЛ-позитивної дитини⁵⁰. Середовище, в якому більшість персоналу постійно носить захисні гумові рукавички та пов'язки й боїться тактильного контакту з дитиною через її ВІЛ-статус, не є сприятливим для розвитку дитини, і в майбутньому, недостатнє задоволення емоційних, комунікативних (в цьому разі йдеться про спілкуванні з дорослими) та психологічних потреб дитини призводить до різних особистісних та психічних порушень у старшому віці.

Дослідження, проведене в місті Львові, показало, що людям, які живуть з ВІЛ/СНІДом, набагато складніше отримати медичні послуги, а їхнім ВІЛ-позитивним дітям — ще й освітні послуги. Близько 30% осіб, які мають ВІЛ-інфікованих дітей визнали, що змогли влаштувати свою дитину до навчального або виховного закладу, вдаючись до незаконних засобів, (таких як, хабарництво), 62% опитаних стверджують, що мають у своєму досвіді більше п'яти невдалих спроб влаштування дитини до освітнього чи виховного закладу⁵¹.

Ще одна важлива проблема, з якою доводиться стикатися дітям, які живуть з ВІЛ/СНІДом, — це остракізм і дискримінація, яка має місце безпосередньо в освітньому закладі. Вчитель чи вихователь, розгнівавшись на дитину, може натякнути на її ВІЛ-позитивний статус, і, коли про це дізнаються інші діти, вона піддається цькуванню з боку однолітків, так як діти зазвичай погано сприймають тих, хто чимось відрізняється. Дискримінація значною мірою підсилюється й батьками ВІЛ-негативних дітей, які, дізнавшись, що їхня дитина навчається в одному класі/групі з ВІЛ-позитивною дитиною, наказують своїм дітям триматися подалі від неї, створюючи таким чином «соціальне виключення», тобто, якщо декілька батьків її однокласників забороняють спілкуватися з нею, вона буде виключена з малої соціальної групи.

У вищих навчальних закладах інколи вдаються до «виштовхування» студента із ВІЛ-позитивним статусом, шукаючи будь-які приводи для відрухування. Це також значною мірою зумовлено невіглаством педагогічного персоналу у питаннях ВІЛ/СНІДу, а відтак — страху.

Таким чином, у сфері освіти можна виділити наступні аспекти дискримінації:

- неадекватний захист конфіденційної інформації щодо ВІЛ-статусу дитини;
- дискримінація та хабарництво при прийнятті до дитячого дошкільного та шкільного закладу;
- неприйняття ВІЛ-позитивної дитини однолітками, що може призвести до порушень психічного розвитку;
- проблема професійності працівників сфери освіти.

49 Люди і ВІЛ/МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІДом».- 3-є вид. - К.: 2004. - Доступно на: <http://www.aidsalliance.kiev.ua/ru/libram/our/pioplendhiv/pdf/ph3.pdf>

50 Балакірєва, О.; Жилка, Н.; Карпенко, О. Догляд та виховання дітей, які живуть з ВІЛ. Аналіз ситуації, проблеми та шляхи вирішення. — К., 2004.

51 Визначені проблеми за результатами проведення оцінки ситуації щодо ВІЛ-інфікованих та споживачів наркотиків та розробки запобіжних заходів /Благодійний неурядовий фонд «Центр соціально-психологічної інформації «Усі разом». — Львів, 2004. — Доступно на: <http://uhm.civicua.org/towns/problemslviv.htm>.

Показово, що дані свідчать: ніхто з опитаних не повідомив жодного випадку, коли винуватці дискримінації ВІЛ-позитивних людей були притягнуті до адміністративної відповідальності⁵².

Проте порушення в Україні права на освіту спостерігаються не лише стосовно ВІЛ-позитивних людей. Так, не гарантуються права більшості із 136 тисяч дітей-інвалідів на своєчасну медичну допомогу, протезування, освіту, здобуття професії, на працю і соціальну реабілітацію⁵³.

Вирішувати проблеми дискримінації ВІЛ-позитивних людей у сфері освіти можна на двох рівнях:

- індивідуальному (через оскарження);
- суспільному (через підвищення толерантності суспільства, навчання вчителів і керівників системи охорони здоров'я, а також через впровадження інклюзивного навчання).

Ідея інклюзивного навчання (від *англ. inclusive* — включене, тобто спільно з іншими), поширена у всіх розвинутих країнах, адже вона забезпечує можливість кожної дитини навчатися в загальноосвітньому закладі за місцем проживання із створенням усіх відповідних умов для цього. Інклюзивне навчання — це навчання дітей і дорослих з особливими потребами разом з іншими в дошкільних закладах, школах, вищих навчальних закладах і у всіх них є рівні можливості досягти успіху. При цьому оцінюються конкретні досягнення дітей, незалежно від їх інтелектуального, фізичного, соціального чи емоційного стану. Всі діти в повному обсязі беруть участь в житті колективу⁵⁴. Тобто йдеться про те, що діти з будь-якими розладами здоров'я повинні бути в звичайному шкільному середовищі, яке має прилаштуватися до того, що в ньому перебувають учні із особливими потребами.

В основу інклюзивного навчання покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, яка забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами⁵⁵. Тобто людина із ВІЛ-позитивним статусом у рамках цієї педагогічної ідеології розглядається як і будь-яка інша дитина.

Сьогодні в Україні, на жаль, взагалі відсутня інклюзивна освіта як система (натомість в Євросоюзі це норма), діти з особливими потребами не мають засобів для навчання в загальноосвітніх закладах, а їхні родини змушені шукати додаткові форми залучення до звичайної школи. Лише 27 закладів беруть участь в експерименті щодо впровадження інклюзивної освіти, і тільки 20 з них мають більш-менш адекватні умови для навчання дітей з особливими потребами.

В Україні для впровадження інклюзивного навчання та його ефективного розвитку необхідно: створювати ресурсні центри інклюзії для фахівців та батьків дітей з особливими потребами; проводити роботу з формування громадської думки; проводити дискусійні клуби для педагогів; залучати волонтерів до процесу підтримки й допомоги дітям з особливими потребами в інклюзивному класі.

Для формування інклюзивної освіти, на думку фахівців, потрібно:

- розробити нормативи кадрового забезпечення, включивши посади соціального працівника та асистента педагога до штатних розписів загальноосвітніх навчальних закладів;

52 Методичні рекомендації щодо соціальної підтримки людей, які живуть з ВІЛ /Калашникова Ю. та ін. - К. 2005.

53 Байда Л. Чи потрібен Україні омбудсман з прав дитини? — Доступно на: <http://ombudsman.civicua.org/docs/topicality.html>.

54 Что такое инклюзивное (включающее) образование // Международная конференция «Развитие инклюзивных школ в России». — М., 2005. — Доступно на: <http://edu.perspektiva-inva.ru/index.php>.

55 На пути к инклюзивной школе // Образование и инвалиды. — 2005. — Доступно на: <http://edu.perspektiva-inva.ru/index.php>.

- створення в інклюзивних школах мультидисциплінарних команд спеціалістів (медсестри, реабілітолога, дефектолога, тифлопедагога, психолога, соціального працівника) і включення їх до штатних розписів навчальних закладів;
- ініціювати прийняття закону, який буде регулювати інклюзивне навчання, а також Державної програми розвитку інклюзивного навчання тощо⁵⁶.

Перспективи для впровадження в Україні інклюзивного навчання можна вважати позитивними, про що, зокрема свідчить наявна нормативно-правова база та досвід проведеного експерименту. Проте інклюзивне навчання можливе за умови консолідації зусиль та співпраці державних органів, громадських та наукових організацій.

3.2.3. Конкретні випадки

На Черкащині майже дві тисячі ВІЛ-позитивних людей і серед них багато дітей. Проблемою для батьків є навіть влаштувати їх до дитячого садочка. При опитуванні лише в одному із півсотні дитсадків погодилися взяти ВІЛ-позитивну дитину, хоча такі дії вихователів і суперечать закону.

Мати ВІЛ-позитивної дитини: «Я три рази пыталась устроить своего ВІЛ-позитивного ребенка в детский сад. Нам грубо отказала воспитатель, сказала: «Идите отсюда, не носите тут всякую заразу и зачем вы вообще пришли сюда, в детский сад»⁵⁷.

Правозахисниця Тетяна Бордуніс:

«В Україні відсутнє законодавство, яке б регулювало механізм утримання дітей в дошкільних і шкільних учбових закладах. А в зв'язку з цим виникають серйозні проблеми. Зараз ми намагаємось вирішити долю двох ВІЛ-позитивних дівчинок, яких ми із-за їхнього діагнозу вже півтора роки не можемо перевести із будинку малюка в дитячий будинок (хоча це, начебто, звичайна процедура після того, як дитині виповнюється чотири роки). Керівники дитячих будинків вимагають якісь довідки, заключення, щось вигадують, тільки б ці діти не потрапили в їх заклади».

«Однією із клієнток Київської міської служби для дітей, сімей та молоді є 10-річна ВІЛ-позитивна дівчинка. Вона є сиротою, мешкає з літніми бабусею та дідусем, який, до того ж, зловживає алкогольними напоями. Зараз вона не вчиться, адже упродовж трьох років дитину не вдається влаштувати в жоден освітній заклад. І міське управління соціального захисту, яке має опікуватися дітьми-інвалідами, не сприяє влаштуванню її в інтернат, посилаючись на те, що дитина хвора на СНІД. Зараз правозахисна організація готує документи для того, щоб подати в суд на Головне управління соціального захисту населення».

3.2.4. Стандарти права на освіту

Міжнародні документи, що визначають право на освіту

Право на освіту передбачено в наступних положеннях міжнародних документів, ратифікованих Україною: Загальна декларація прав людини — стаття 26; Конвенція з ліквідації расової дискримінації — стаття 5; Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурні права — стаття 13 та 14; Конвенція з ліквідації дискримінації проти жінок — статті 5, 10 та 14; Конвенція про права дитини — статті 28 та 29. Також це право є предметом таких міжнародних документів як Всесвітня декларація про освіту для всіх, Стандартні правила ООН щодо рівних можливостей для людей з інвалідністю, Саламанська декларація і програма дій щодо навчання осіб з особливими потребами, Дакарські рамки дій тощо.

Важливо, що Конвенція про права дитини (ухвалена ООН 1989 року й ратифікована Україною 1991 року) серед пріоритетних прав дитини з особливими потре-

⁵⁶ Місюк Ю. Чи готове українське суспільство до інклюзивного навчання? // Соціальна політика і соціальна робота. - 2007. - №2.

⁵⁷ В Україні не всі дитячі садки готові прийняти ВІЛ-позитивну дитину. — Доступно на: <http://www.network.org.ua>.

бами (дітей-інвалідів) називає право на освіту. Усі положення цієї Конвенції імplementовані в прийнятому Верховною Радою України 26 квітня 2001 року *Законі «Про охорону дитинства»*.

«Стандартні правила щодо рівних можливостей для людей з інвалідністю» (ухвалені резолюцією ООН №48/96 від 1993 року) не є документом, обов'язковим для виконання державами-членами ООН. Проте ці правила відіграли важливу роль у переосмисленні багатьма державами ставлення до людей із особливими потребами. Так, правило шосте цього документа виголошує, що держави повинні визнавати принцип рівних можливостей щодо початкової, середньої та вищої освіти для дітей, молоді й дорослих-інвалідів у інтегрованому оточенні. Вони повинні забезпечити, щоб освіта інвалідів була інтегральною частиною навчальної системи.

У розвиток Стандартних правил 1994 року було ухвалено **Саламанську декларацію і програму дій щодо навчання осіб з особливими потребами**, яка визначає інклюзивне навчання, як систему освітніх послуг в умовах загальноосвітнього закладу, що базується на принципі забезпечення основоположного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання. З метою забезпечення рівного доступу до якісної освіти, загальноосвітні навчальні заклади повинні адаптувати навчальні програми та плани, методи та форми навчання, використання існуючих ресурсів, партнерство з громадою і забезпечити спектр необхідних послуг відповідно до індивідуальних освітніх потреб всіх дітей⁵⁸.

У «**Цілях розвитку тисячоліття**», ухвалених ООН 2000 року на Саміті Тисячоліття, другою за вагомістю ціллю визначено ціль отримання всіма дітьми початкової освіти: «Забезпечити щоб (до 2015 року) діти, як хлопчики, так і дівчатка, мали можливість завершити повний курс початкової школи, а також щоб хлопчики та дівчатка мали рівні можливості доступу до всіх рівнів освіти». В 2003 році уряд України підготував аналітичний звіт з питань розвитку та прогресу у досягненні цілей розвитку тисячоліття, а також, взявши до уваги особливу ситуацію в країні, розробив бачення Цілей Розвитку Тисячоліття України. На основі глобальних цілей розвитку тисячоліття, були розроблені свої власні цілі з конкретними завданнями та індикаторами, що мають бути досягнуті до 2015 року. **Українське законодавство**

Конституція України (стаття 53) гарантує кожному право на освіту. При цьому повна загальна середня освіта є обов'язковою, а вища освіта здобувається в державних і комунальних закладах на конкурсній основі. Основний Закон твердить: «Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам».

Закон України «Про освіту» (1991 рік) розвиває конституційну норму. Стаття 3 цього закону визначає, що громадяни України «мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, СТАНУ ЗДОРОВ'Я, місця проживання та інших обставин». У цьому визначенні є важливим наголошення на рівних правах усіх незалежно від стану здоров'я (тобто, зокрема, від наявності чи відсутності ВІЛ-інфекції в організмі людини). Ця ж стаття законодавства визначає: «Держава здійснює соціальний захист вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, клінічних ординаторів, аспірантів, докторантів та інших осіб незалежно від форм їх навчання і типів закладів освіти, де вони навчаються, сприяє здобуттю освіти в домашніх умовах».

58 Саламанська декларація і програма дій щодо навчання осіб з особливими потребами // Розвиток модельних центрів інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами: Інформаційний збірник. - К.: Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», 2004. — С 35-51.

Крім того, ст.51 Закону України «Про освіту», серед іншого, встановлене гарантоване державою право всіх категорій населення, що здобувають освіту, на користування послугами установ охорони здоров'я, засобами лікування, профілактики захворювань і зміцнення здоров'я, а також на захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного і психічного насильства, від дій педагогічних, інших працівників, що порушують права або принижують їхню честь і гідність.

Закон України «Про дошкільну освіту» (2001 рік) у статті 3 визначає, що держава забезпечує доступність та безоплатність дошкільної освіти в державних і комунальних дошкільних навчальних закладах. А стаття 6 підтверджує, що провідним принципом дошкільної освіти є доступність для кожного громадянина освітніх послуг, що надаються системою дошкільної освіти.

Закон України «Про охорону дитинства» (2001 рік) утверджує, що КОЖНА дитина має право на освіту. Статтею 19, зокрема передбачено, що:

- держава гарантує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; надання державних стипендій та пільг учням і студентам цих закладів;
- місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування організовують облік дітей дошкільного та шкільного віку для виконання вимог щодо навчання дітей у загальноосвітніх навчальних закладах;
- діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування (за винятком тих, які мають вади фізичного та розумового розвитку і не можуть навчатися в загальних навчальних закладах), навчаються в загальноосвітніх школах;
- для дітей-інвалідів та інвалідів з дитинства, які потребують опіки і стороннього догляду, органи управління освітою, за згодою батьків дітей або осіб, які їх замінюють, забезпечують навчання в загальноосвітніх та спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах за відповідними навчальними програмами, у тому числі і в домашніх умовах;
- держава забезпечує пільгові умови для вступу до державних та комунальних професійно-технічних, вищих навчальних закладів дітям-інвалідам, дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, та іншим категоріям дітей, які потребують соціального захисту, за умови наявності у них достатнього рівня підготовки.

Стаття 26 цього закону забороняє дискримінацію дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку.

Відповідно до **наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження методичних рекомендацій «Організація медичної допомоги та догляд за ВІЛ-інфікованими дітьми у дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладах»** (№448 від 29.11.2002 року) ВІЛ-інфіковані діти без клінічних проявів захворювання або зі слабо вираженою симптоматикою можуть перебувати в дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладах різних типів (у тому числі в будинках дитини, дитячих будинках і школах-інтернатах):

- спільно з іншими дітьми, якщо кількість ВІЛ-інфікованих дітей чи дітей, народжених ВІЛ-інфікованими матерями (до уточнення діагнозу), менше шести осіб у групі;
- в окремих групах, якщо кількість ВІЛ-інфікованих дітей чи дітей, народжених ВІЛ-інфікованими жінками (до уточнення діагнозу), більше шести;
- у випадку, коли загальна кількість таких дітей більше 50, пропонується виділити для утримання їх окремий дошкільний навчальний заклад, в т.ч. будинок дитини, дитячий будинок або інший заклад;
- ВІЛ-інфіковані діти шкільного віку можуть перебувати на загальних засадах у школах-інтернатах санаторного типу. Якщо кількість таких дітей у класі досягає 15 осіб, їх виділяють в окремий клас.

Що стосується здобуття вищої освіти, то згідно із **Законом України «Про вищу освіту»** (2002 р.) навчальним закладам надано право встановлювати правила прийому на навчання, які погоджуються із Міністерством освіти та науки України. В законодавстві не обмежується право людей із проблемами здоров'я на здобуття освіти. Що стосується виключення із навчального закладу, то згідно із статтею 45 закону особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, можуть бути відраховані з нього за власним бажанням, за невиконання навчального плану, за порушення умов контракту, в інших випадках, передбачених законом.

Офіційні обмеження щодо отримання вищої освіти ВІЛ-позитивними людьми в Україні встановлені лише по відношенню до іноземців. У Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про прийом іноземців та осіб без громадянства на навчання до вищих навчальних закладів» (1998 р.) передбачено, іноземці подають до вищих навчальних закладів документ про відсутність ВІЛ-інфекції, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України.

Насамкінець наведемо витяг із рішення Конституційного суду України (2004 р.) у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» (справа про доступність і безоплатність освіти). Конституційний Суд вважає, що доступність освіти за конституційно-правовим змістом необхідно розуміти так, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості реалізувати це право⁵⁹. З цієї позиції і варто підходити до розв'язання проблеми доступності освіти для ВІЛ-позитивних дітей і дорослих.

Кримінальний кодекс України (2001 р.) визначає відповідальність за порушення права на отримання освіти. Так, у статті 183 зазначено, що:

- незаконна відмова у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності карається штрафом до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років;
- незаконна вимога оплати за навчання у державних чи комунальних навчальних закладах карається штрафом до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Зауважимо, що незаконною визнається така відмова у прийнятті до навчального закладу, яка не має під собою законних підстав. Вона може проявлятися у поставленні особи в умови, за яких вона не може ревізувати своє право на освіту в установленому законом порядку.

Відмова може бути: здійснена у прямій або завуальованій формі. Пряма відмова має місце тоді, коли винний відкрито заявляє про своє небажання прийняти особу на навчання або пов'язує прийняття на навчання з певними умовами, виконання яких не передбачено законом (наприклад, висуває вимогу про надання не передбачених правилами прийому документів). Завуальована форма має місце тоді, коли дійсний намір щодо відмови особі в навчанні вуалюється певними обставинами, у зв'язку з чим відмові зовні надається законний характер. Так, завуальованою формою відмови може бути визнане формальне проведення вступних іспитів чи співбесіди і прийняття на навчання не за результатами конкурсу, а на підставі попередньо сформованого адміністрацією навчального закладу чи окремими представниками списку осіб, які мають бути зараховані на навчання. Безпосередньо на іспиті така відмова може проявитись у безпідставному заниженні потерпілому оцінки.

⁵⁹ Доступно на: <http://www.ccu.gov.ua/pls/wccu/p0062?lang=0&rej=0&pf5511=59062>.

Не може визнаватися незаконною відмовою у прийнятті до навчального закладу використання обмежень для прийняття на навчання за медичними, віковими показниками, показниками професійної придатності, а також іншими вимогами, визначеними в установленому законом порядку за наявності підстав для використання таких обмежень.

3.2.5. Абетка виживання

Ситуація: Неприйняття ВІЛ-позитивної дитини до дитячого садочка

Досить типова ситуація в нинішній Україні — дитину, про яку батьки повідомили вихователю, що у неї ВІЛ-позитивний статус, не приймають до дитячого садочка за місцем проживання.

Стратегія дій

Починаючи боротися за свої права або права члена родини, порушені в сфері освіти, пам'ятайте, що ВІЛ-позитивний статус може перестати бути таємницею для оточуючих і, насамперед, для колективу навчального закладу. Зважте на це.

Зверніться до правозахисної організації за консультацією, адже самотужки важкувато протистояти системі, просякнутій небажанням працювати з дітьми із особливими потребами, зокрема із ВІЛ-позитивними дітьми. Вам завжди будуть пропонувати надати якісь додаткові довідки та посилатися на численні й почасти суперечливі міністерські та місцеві інструкції та накази.

Система освіти в Україні є ієрархічною, тому обирайте адекватні рівні для оскарження дій: якщо порушує співробітник організації — варто насамперед звернутися до її керівника з письмовою заявою і лише потім — звертайтеся вище (в районне управління освіти і т.і.).

Система освіти в Україні є відомчою. Тому варто знати, до якого відомства належить заклад, де порушується право на освіту. Більшість дитячих садочків підпорядковуються Міністерству освіти та науки України, але далеко не всі.

Якщо є альтернатива, може спробувати влаштувати дитину до іншого садка й не наражатися на конфлікт із персоналом садочка? Навіть якщо виграє суд або доб'єтесь правди в Міносвіті, Вашій дитині може виявитися не «солодко» перебувати в цьому закладі.

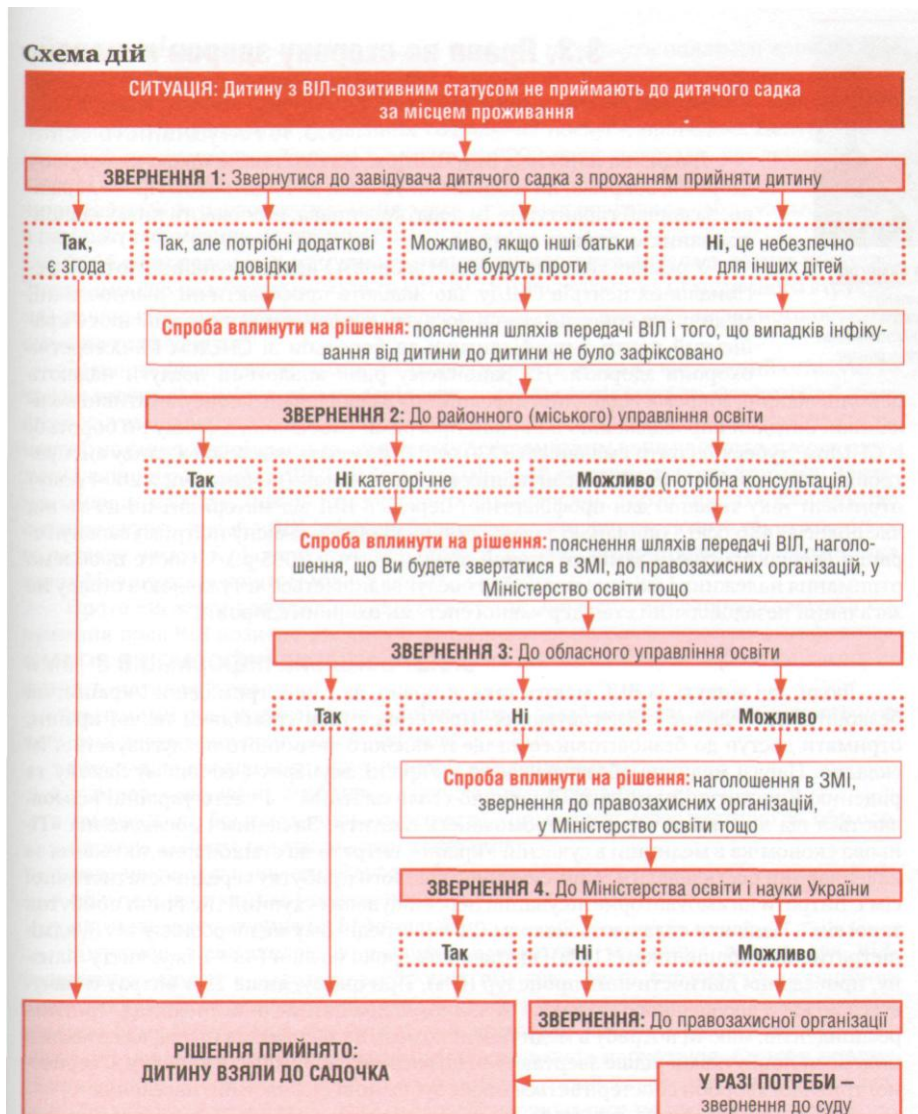
Тактика поведінки

Під час бесіди з представниками системи освіти будьте ввічливі, але наполегливі. Правда на Вашому боці, бо держава гарантує доступну дошкільну, шкільну та іншу освіту.

Під час усної розмови потрібно мати письмову заяву, бажано підготовлену в двох примірниках. Спробуйте отримати письмове рішення на Ваше прохання, якщо це не вдається, то на другому примірнику необхідно мати позначку, коли й кому передана заява, бажано реєстраційний вхідний номер, за яким вона зареєстрована в освітньому закладі.

Спробуйте зрозуміти, в чому мотив відмови. Найчастіше, він криється у невігластві: співробітники системи освіти мало що знають про шляхи передачі ВІЛ і ризик передачі вірусу оточуючим. Будьте готові до розмови. Добре мати при собі брошуру про ВІЛ (її можна дістати в СНІД-центрі, представництві Мережі людей, які живуть із ВІЛ, державних соціальних службах для дітей, сімей та молоді), де доступно розповідається про захворювання. Можливо, варто підготувати медичну довідку із СНІД-центру, в який має бути зазначено, що ВІЛ-позитивній дитині не протипоказано перебувати серед інших дітей.

Корисно знати, до яких іще організацій можна звернутися (мас-медіа, благодійні організації, що підтримують дітей, зокрема, дітей-інвалідів тощо).

Основні моменти

У системі освіти є чимало альтернативних закладів, це важливо мати на увазі перш, ніж розпочинати протистояння із конкретним закладом.

Варто отримати початкову консультацію у правозахисній організації, яка може підказати, як ефективніше діяти у Вашій ситуації.

Схожий алгоритм дій може бути застосований, якщо ВІЛ-позитивну дитину не приймають до середньої школи або в дитячому садочку чи в середньому загальноосвітньому закладі створена нетерпима атмосфера щодо ВІЛ-позитивної дитини.